

NOMODDIY AKTIVLARNI HISOBI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH.

Buriyev Hasan Hamroqulovich

Annotatsiya: *Ushbu maqolada nomoddiy aktivlar haqida shuningdek uni hisobi va takomillashtirish haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Nomoddiy aktiv, rivojlanish, tizim, islohot, takomillashuv, tannarx, mezon, baholash.*

Abstract: *This article discusses intangible assets, as well as their calculation and improvement.*

Key words: *Intangible asset, development, system, reform, improvement, cost, criterion, evaluation.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются нематериальные активы, а также их расчет и совершенствование.*

Ключевые слова: *Нематериальный актив, развитие, система, реформа, совершенствование, стоимость, критерий, оценка.*

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohatlar iqtisodiyotimizni yanada rivojlantirishga asos bo'lmogda. Prezidentimiz ham qator ma'ruzalarida iqtisodiyotimizni rivojlantirish bo'yicha ta'kidlab kelmoqda, chunonchi "Bir yil ichida mamlakatimiz iqtisodiyotini yanada erkinlashtirish, biznesga keng yo'l ochish, bu borada qonun ustuvorligi va huquqiy kafolatlarni mustahkamlash bo'yicha tizimli islohotlarni jadal davom ettirdik". Hozirgi kunda dunyo mamlakatlarida iqtisodiyotni innovasion rivojlantirishda nomoddiy aktivlar hisobi va auditining nazariy hamda uslubiy asoslarini takomillashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Nomoddiy aktivlarni tan olish mezonlari, nomoddiy aktivlarni boshlang'ich tannarxida baholash, nomoddiy aktivlarni yaratish jarayoni, tadqiqot va ishlanmalarga xarajatlar, haqiqiy tannarxi bo'yicha hisob modeli yoki qayta baholangan qiymati bo'yicha hisob modellari asosida baholash tartiblari, nomoddiy aktivlarni qayta baholash natijalarini aks ettirish, nomoddiy aktivlarni moliyaviy hisobotlarda aks ettirish masalalarini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, xalqaro audit standartlari asosida xo'jalik yurituvchi subyektlar nomoddiy aktivlarni audit qilish metodologiyasini takomillashtirish o'ta dolzarb hisoblanadi. Dunyo bo'ylab joylashgan kompaniyalarning barcha nomoddiy aktivlarining qiymati 2021-yilda 74 trillion dollarni tashkil etdi, bu 2019-yildan buyon 25 foizdan ko'proqni tashkil etdi va 1996-yildagi 6 trillion dollardan katta sakrashni amalga oshirdi. Eng yuqori nomoddiy aktivlar reytingiga kelsak, yuqori daromadli davlatlar, jumladan Amerika Qo'shma Shtatlari (AQSh), Niderlandiya, Frantsiya, Buyuk Britaniya (Buyuk Britaniya) va Germaniya reytingda birinchi o'rinda turadi.

So'nggi yillarda jahon iqtisodiyotidagi ahamiyati ortib borayotganligi sababli nomoddiy aktivlarni hisobga olish ko'pchilik iqtisodchi olimlarning qiziqishlariga sababchi bo'ldi¹. Davlat idoralari va notijorat tashkilotlari kabi budjet tashkilotlari

sharoitida nomoddiy aktivlarni to'g'ri tan olish va o'lchash o'ziga xos muammolarni keltirib chiqaradi va moliyaviy hisobot va qarorlar qabul qilish uchun jiddiy oqibatlarga olib keladi. Budjet tashkilotlari nomoddiy aktivlarni to'g'ri tan olish va baholash bilan ayrim hollarda muammolarga duch kelishadi. Ushbu qiyinchilik nomoddiy aktivlarning sub'ektiv tabiatidan kelib chiqadi va bu ularning adolatli qiymatini aniqlashni qiyinlashtiradi. Ushbu aktivlarni tan olishda aniqlik yo'qligi moliyaviy hisobotlarda aktivlar qiymatining kamaytirilishiga olib kelishi mumkin³. Nomoddiy aktivlarning shaffofligi va oshkor etilishi manfaatdor tomonlar, jumladan, fuqarolar, investorlar va donorlar uchun juda muhimdir. Budjet tashkilotlari o'zlarining nomoddiy aktivlari to'g'risidagi ma'lumotlarni oshkor qilish darajasi manfaatdor tomonlarning tashkilotning moliyaviy salomatligi va missiyasi samaradorligini baholash qobiliyatiga sezilarli darajada ta'sir qiladi⁴. Nomoddiy aktivlarni samarali hisobga olish budjetni taqsimlash va budjet tashkilotlarida strategik qarorlar qabul qilishga ta'sir qiladi⁵. Nomoddiy aktivlar to'g'risidagi aniq ma'lumotlarga kirish tashkilotlarga resurslarni samarali taqsimlash va o'z maqsadlariga erishishga yordam beradi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida budjet tashkilotlarida tobora muhim ahamiyat kasb etayotgan dasturiy ta'minot, ma'lumotlar va intellektual mulk kabi nomoddiy aktivlarning yangi turlarini keltirib chiqardi⁶. Ushbu aktivlarni baholash va hisobga olish o'ziga xos muammolarni keltirib chiqaradi. Budjet tashkilotlari nomoddiy aktivlarni tan olish va hisobot berishni tartibga soluvchi normativ hujjatlarga bo'ysunadi. Mos kelmaslik huquqiy va moliyaviy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Hukumat idoralari, xususan, nomoddiy aktivlarni boshqarish bo'yicha qat'iy qoidalarga rioya qilishlari kerak.

Nomoddiy aktivning ta'rifi nomoddiy aktivni gudvildan farqlanishi uchun uni identifikasiyalanadigan bo'lishini talab etadi. Biznes birlashuvi natijasida tan olingan gudvil biznes birlashuvi natijasida harid qilingan boshqa aktivlardan olinadigan kelgusi iqtisodiy naflarni ifoda etuvchi, individual tarzda identifikasiyalanmaydigan va alohida tan olinmaydigan aktivdir. Kelgusi iqtisodiy naflar xarid qilingan identifikasiyalanadigan aktivlarning o'zaro birlashuvidan yoki alohida olganda moliyaviy hisobotlarda tan olish mezonlariga javob bermaydigan aktivlardan yuzaga kelishi mumkin. Nomoddiy aktivlarni tan olishda xalqaro standartlar bo'yicha quyidagi shartlar asosida tan olish mumkin.

Nomoddiy aktivlarning xususiyati shundan iboratki, ko'p hollarda, bu kabi aktivni takomillashtirish yoki uni qisman almashtirish amalga oshirilmaydi. Shunga ko'ra, ko'pchilik keyingi sarflar mavjud nomoddiy aktivda mujassamlashgan, kutilayotgan kelgusi iqtisodiy nafni ta'minlash uchun amalga oshiriladi, lekin ular mazkur standart bilan belgilangan nomoddiy aktiv ta'rifi va tan olish mezonlariga javob bermaydi. Bundan tashqari, keyingi sarflarni umumiy holda biznesga emas, bevosita muayyan nomoddiy aktivga olib borish ko'p hollarda qiyindir. Shuning uchun, keyingi sarflar, ya'ni harid qilingan nomoddiy aktivni dastlabki tan olishdan so'ng yoki tashkilotning o'zida yaratilgan nomoddiy aktivni yakunlangandan so'ng amalga oshirilgan sarflar,

aktivning balans qiymatida kamdan-kam hollarda tan olinadi. 63-bandga muvofiq savdo markalari, sarlavhalar, noshirlik huquqi, haridorlar ro'yxati va mohiyatan shunga o'xshash moddalar (tashkilot tomonidan harid qilingan yoki tashkilot o'zida yaratilganidan qat'iy nazar) bo'yicha amalga oshirilgan keyingi sarflar har doim yuzaga kelishi bilan tashkilotning foyda yoki zarari tarkibida tan olinadi. Chunki, bunday sarflarni biznesni umumiy holda rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilgan sarflardan ajratish mumkin emas.

Xulosa qilib aytish mumkinki, budjet tashkilotlarida nomoddiy aktivlarni hisobga olish murakkab va rivojlanib borayotgan soha bo'lib, moliyaviy hisobot, shaffoflik va qarorlar qabul qilish uchun chuqur ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada budjet tashkilotlarda nomoddiy aktivlar hisobini takomillashtirish zarurligini ta'kidlaydigan bir qancha muhim jihatlar yoritilgan. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda, nomoddiy aktivlarni hisobga olish amaliyotini takomillashtirish nafaqat moliyaviy zarurat, balki budjet tashkilotlari uchun strategik majburiyat ham ekanligi ayon bo'ladi. Ushbu maqolada ko'rsatilgan strategiyalarni amalga oshirish orqali budjet tashkilotlar moliyaviy hisobotlarning to'g'riligini oshirishi, manfaatdor tomonlar o'rtasida shaffoflik va ishonchni kuchaytirishi va o'z vazifalari va maqsadlariga mos keladigan yanada xabardor, strategik qarorlar qabul qilishi mumkin. Bunday yaxshilanishlar budjet tashkilotlarining uzoq muddatli barqarorligi va jamiyat farovonligi va davlat xizmatining yuksak darajalariga erishish yo'lidagi muvaffaqiyatiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Уразов К.Б., Воҳидов С.В. Бошқа тармоқларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари. Дарслик.- Т.: Адиб, 2011;
2. Brad Sherman The making of modern intellectual property law: the British experience, 1999. 1760-1911. Cambridge University Press. P.207. ISBN 978-0- 521-56363-5
3. Пўлатов М.Э. Номоддий активларнинг ҳисоби ва аудитини такомиллаштириш масалалари. И.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация иши. Тошкент 2006 й.
4. А.А.Каримов, А.К.Ибрагимов, Н.К.Ризаев, Н.М.Имамова. Халқаро молиявий ҳисобот стандартлари. // Дарслик. Тошкент – 2021
5. Пўлатов, Х. Ў., & Абдурасулов, Ж. А. (2022). Интеллектуал мулк ҳисобни айрим масаллари. Экономика и социум, (5-2 (92)), 679-682.